

Gergely-napi harangszó

A szegedi „nagy víz” emlékezete

Emlékezzünk a mai napon...
Emlékezem én is, hogyan vártuk vagy 70 évvel ezelőtt testvérbátyámmal Szeged nevezetes fordulódátumát, amelyre Öregmama élő tanúként hívta föl a figyelmünket:

– Fiúk... éjjel után majd mög-szólal a város összes harangja!

S mi vártuk. Le sem tudtunk feküdni az izgalomtól. Végül a harangok csakugyan mög-szólaltak, Gergely napján, talán még éppen azok, amelyek akkor zúgtak, amikor most, 116 esztendeje az egykori újságszerkesztő siratta el szülővárosát:

1879. március 12. Éjjel után 2 óra.

„Az ár betört!

Szeged város haldoklásának kezdete... 24 óra múlva halott – volt, nincs többé. A Gondviselés elpártolt tőlünk, s nem akarta pótolni az emberek vétkét, amelyet ellenünk tettek.

Szegény, szegény szülővárosom – Magyarország volt második városa. A koldus sirat, aki szerkesztő volt s vele sirat téged s magát hatvanezer koldus magyar...

De megsirat még Magyarországot is, amikor a bajban érezni fogja, hogy nem vagy többé...

Kongj...! Városháza öreg harangja!

Hirdessed Szeged népének, hogy végörája érkezett...

A tragédia óta eltelt jó néhány emberöltő. Akik kezdetben szemtanúk voltak, nem élnek már, de megérték s látták, hogy azóta csodálatos dolgok történtek. Szeged kiemelkedett a hullámsírból s megindult a fölemelkedés útján.

Egy ember életében a születés nem egyéb, mint a halál kezdete. Szeged városának meg kellett halni – hogy újjászülethessenek...

Szeged életében korszakot jelentett az árvíz. Bensuszlótt szögediek azóta beszéltek a „víz előtti” és a „víz utáni” időről s egyéb dolgokról. A kicsiny város, amelyet a fővárosban még „nádvárosnak” csúfoltak, habár a történelmi múltja elég nagy volt ahhoz, hogy főnixként fölemelkedve hamvaiból, igazi alföldi metropolissá váljon.

De ehhez hosszú idő kellett. Kezdetben vigasztalan volt helyzete, mert a „szögedi nemzet” sirját is hosszú idő óta ásta a zabolatlan Tisza. A lakosság erői kimerültek a remény nélküli védő munkálatokban. Dolgozott, óriási költségekbe verve magát s közben elszegényedett. A végén magára is hagyták. A kormány nem hallgatta meg a város népe esedéklő panaszait.

Nem lehet most célom a katasztrófa okainak boncolgatása. Szabadon megemlíteni csak annyit, hogy tragédiánkat nem a Tisza, mint inkább az emberi meg nem értes okozta.

Kötrete valót írtak már ennek a városnak sorsdöntő napjairól.

Csokorra valót köthetnek, válogatva a legszebb írásokból. Kezdhettém a fiatal Steingaszner Pistával, akit Makón ért a nagy víz híre. Odáig nem érte, hogy el a Gergely napi harangszó, mégis mögérte azt, amint írja:

„... a hideg, szeles márciusi napon nem izlett a tanulás. Cajus Julius Caesar trászai lettek volna soron, a gall háborúról. Mély aggodalom ült meg a családtagok szívét Szeged iránt, amely napok óta vívta az élet-halál harcát... Gergely napján aztán jött a hír, hogy „Gergő sógor mögrázta a szakállát”, Szögednek vége... ... másnap reggel, ahogy a könyveimet szíjaznám össze, szólított az apám, hogy ne menjek iskolába, befog a kocsis, menjek át vele Szegedre, s ha van ott még rokon, hozzam el... körülbelül három óráig tartott a kocsiút, kocogtak a szürkék a város felé. Újszegeden lovas pandurok állították le a kocsi... s a kisdíák az öreg fahídon tolongók közt furakodott be a városba... Egy öreg rokonát a már düledő házból invitálta, aki mögköszönte a rokon tiszteletét azzal, hogy: – Eridj csak haza, fiam... Mondd meg otthon, hogy amíg itten mindön össze nem dül, addig én nem mögyök el innét sehová...!

Steingaszner Pista gyermek föl is nőtt, idekerült újra a Tisza partjára, Tömörkény István lett belőle... ” Ó sem ment el innét sehová...”

Mikszáth Kálmán mint szemtanú, a szemközti Zsótér-ház ablakából – ahonnan a városháza egyik kivilágított termére lehetett látni – nézte az árvíz közeledtét:

„... Megkondult a harang a rókusi toronyban. Velőt megrázó vészongása utat hastított magának a vihar zúgásán. Érc nyelve túlkidáltott mindent. A szél is a szolgájává törpült...

... mint a ktygó, sziszegve, mászva jött az óriási áradat... az éjbe betekintve az ember a magasból nem ismerte föl a piszkos szörnyeteget: azt lehetett volna hinni, hogy az az út... De mikor aztán elkezdtek az úton hordók hemperegni, lábak nélküli lovak és borjúk csúszni, az ember hüldeve kiáltott föl:

– Az ott a víz...!

Egy tenger, mely megsokszorozta magát dagadásában... lopva jött, mint az orgyilkos és sebesebben, mint az aggodalom... S amikor az ember látta a nyitott ablakon, hogy a sötétben fehérő házak egyre kisebbek, alacsonyabbak lesznek, kétségtelemné vált, hogy az ott alant a víz... S a hajnal nem találta meg többé Szegedet... A szél még most sem szűnt meg, démoni szilajsággal vagdalta a tenger pofájához az égő gyufagyár üszkét... Tűz fönn, víz lenn. A hatalmaskodó elemek mintha egymás szemébe kacagnának... Nos – melyikünk hát a hatalmasabb!?

S mintha a hömpölygő ár, amint megcsapokdja az égő ház falait, azt felelné: – Én!”

Szeged katasztrófája, mint írja Mikszáth, világraszóló katasztrófa volt.

Csővestől termettek a szomorú történetek. A víz fölhasította a földnek gyomrát a felsővárosi temetőben, kimosta a halottakat sírjaikból és a koporsók beúsztak a városba, régen elhalt gazdák a régi portáikra. Jól megjósolta azt a múlt század végén a híres Menyhardus gvardián atya, mondván, hogy „akkor lesz nagygya a város, ha az ósapák hazajönnek...”

A körülrajongott írófejedelem, Jókai Mór június 13-án érkezik a városba, amikor a „víz már kezdi uralmát átengedni a sárnak”. A Kárpáthy Zoltán című regényében, a nagy dunai árvíz festőjét két dolog ragadja meg Szegeden: az itteni nép ragaszkodása talapaltatnyi földjéhez s a munka hőseinek eredményes harca a természet erőivel szemben.

„... Soha sem láttam annyira ragaszkodni otthonához a népet, mint a szegedít. Mikor ez az otthon nem állt már egyébből, mint egy hosszú töltésből, amit egyfelől az árvíz, másfelől a Tisza hullámai verdesnek... Beszéltem egy polgárral, ki asztalos műhelyt ott állt fel egy vasúti szin egyik zugában. Ez a vész elől egy fa tetejére menekült föl... Most már csak az öregek és a gyerekek tanyáznak a szárnnyékok alatt, a munkaképes rész kenyéreset után néz. Egy úszó háztetőt partra húztak, a boros hordót

alá gördítették s kész a csapszék, ahol a szegedi schillert árulják itz krajcárért. Ez egyúttal gyógyszerár – mert aki bort iszik, azon nem fog a hideglelés...

... A város több helyén vannak fölállítva a gőszivattyúk, mik a megrekedt vizet a töltés fölött a Tiszába átemelik; egy félszer alatt tizenkilencz ilyen vaselefánt szívja fel ormányába a vizet, ami azután két csatornába egyesülve zúg a Tiszába oly erővel, hogy száz lépésre visszafelé folyik az ár...

... Hanem fecskét nem láttam egész Szegeden. Milyen szomorú tájkép, ami fölött nem jár madár, s ami különös, még golya sem. Csak az ember tekint meg – ott-honnan...”

Szeged pusztulásának történeti tablóját megírta Mikszáth és Jókai, megfestette Vágó Pál... De azokat az apró aranyrojtokat, amikkel a szögedi polgár beüzte a gyászt, s amelyek már jócskán elhullongottak, – a bűbajos tollú mesmondó, Móra Ferenc szedegette össze:

„... mert olyan világ volt akkor, hogy a patogatott kukoricás asszony is kalucsnit húzott a meztelen lábára és az alsóvárosi paprikatermelő nemzet is kénytelen volt föltenni a ráncos magyar textilhez a cilindert. A monarchia, sőt a világ minden részéből érkeztek a természetbeli adományok... Janda uramnak éppen frakk jutott, ami nagyon szívesen lehet Morvában, de a tisztességtudó magyar ember, ha muszájból elcsúfodott is benne, esküvőre még sem mehet ilyen maskarában...

... a házasságkötések különben igen nehezen indultak meg, nem mintha kedv nem lett volna rá, ... Husvét hétfőjén például a realiskolában, a mostani központi egyetemen, ahol kilencszáz hajléktalan volt elhelyezve, olyan locsolkodást vittek végbe, hogy a templomból arra csónakázók megbotránkoztak rajta. Persze, könnyű volt a vízhez jutni, csak ki kellett hajolni az ablakon. Aztán, hogy a kalap apró hallal is teleszaladt, nem volt baj, hisz a fehérnépek szeretik a csiklandozást...

... de hát a házassághoz nem elég a csiklandós fehérmép. Mu-zsikaszó is kell hozzá, bútor is, sok minden más... de völgeny is főleg. Soha nem volt becsülete a legénynek, mint akkoriban. Nyolc-tíz leány is udvarolt egynek. Mesélik, hogy egy jegyespár, amikor összekülönbözött, akkor vágta a leány völgenye fejéhez a magyarázatot:

– Azt hisz, volna olyan leány Szegeden, aki szóba állna magával, ha nem maga volna hat utcában az egyetlen házassulandó ember, akinek a házából nem vitte el a víz a mángorlót...! ... A temetkezések rendje is nehezen állt helyre. Egyszer Löw Imma-

nuel, a már akkor is sokat ígérő fiatal rabbi... szepege kopogtatott be a belvárosi parochiára, előadván:

– Nagy baj van, nagyságos uram – kezdte elfogódottan.

– Mondjad no, fiam... biztatta Kremminger az öreg apátplébános.

– Tegnapelőtt zsidó rítus szerint temettem el egy vízből kifogott fiatal kislányt...

– Hát aztán?

– Mára kiderült, hogy nem volt zsidó...

– Szólt valamit...?

– Kicsoda? – riadt meg a rabbi.

– Hát a halott...

– Hát az nem szólt semmit.

– No... hát akkor té sé szólj sommit Öcsém... zárta le az apát a témát”

A halálról, a pusztulásról általában nemigen beszéltek, mert bizalommal, életkedvvel volt tele mindenki, hiszen a világból szer-te jött a biztatás. Még az orosz hivatalos lap, a Golosz is vezércikket írt Szegedről, a „magyar Moszkvá”-ról így kezdve:

„– Szép szokás a keresztény népek közt, hogy a halott előtt le-veszik a kalapjukat. Mi is vegyük le a kalapot, Urak, mert a nagy magyar város, Szeged, koporsóban fekszik...”

Az öreg Fodor ügyvéd a város közgyűléséből nagyon mérges üzenetet küldött a hivatalos lapnak:

„– Tögyék föl csak bátran a kalapot Uraim... eszünk ágában sincs koporsóban feködni. Inkább nagyon is élünk...!”

Mikszáth mellett Móra jegyezte föl a legtöbb anekdotát. Végül még egyet:

„Mondják, Tisza Lajos, a rekonstruktor, aki lóháton szeretett járni, sokáig áldogált a hajóhídnál, amit a nagy hajóforgalom miatt gyakran szét kellett nyitni. Egyszer csak megszólítja egy szögedi magyar:

– Ostán, ha át tetszik mönni, ügyeljön ám a szögénységre is!

A nagy urat meglepte a barátságos intelem. De az öreg folytatta:

– Mert soknemű héjányossága van ám a szögedi nemzetnek... Nincs azokban az istenverte barakokban semmi sé, csak férőg. Töszöm azt... nem lévén dohá-nyunk sé.

– Nincs dohányuk? – szólalt meg Tisza.

– Nincs ám... de még borunk sé...

– No, majd lesz...

– Dohány is?

– Dohány is. (Dohány is... bor is...)

– Az ám... de asszony sincs ölég...

A rekonstruktor erre már megfordította a lova fejét s aznap nem is ment át a Tiszán. Nem vállalhatta, hogy asszonyt is Ő szerezzen a nemzetnek...”

Följegyezték, miszerint márciustól novemberig tartott rekonstrukció folyamán a hivatalok egymás után tértek vissza a városba. Szellemesen jegyzi meg Móra, hogy az élniakarásnak legnagyobb bizonyítéka volt hogy a Nagybecskerekre menekített adóhivatalt is visszaki-vánta...

Derűre ború, avagy borúra derű... Ez a mondás Szegednek egész történetére vonatkozatható, de talán inkább az utóbbi, a második változat.

Azzal kezdtem, hogy a nagy árvíznek nagy az irodalma is. Az 1880-ban a Szász Károly rendezte Szegedi Árvízkönyv-ben, többek közt olyan nagy nevek is szerepelnek, mint Arany János. Az 1883-as „Feltámadt Szeged” című albumban Kiss József, Herman Ottó, Reviczky Gyula nevét említsem. Ebben jelentek meg Szabados Jánosnak a Tiszáról írt említésre méltó költeményei. Ami a szegedieket illeti, a továbbiakban alig akadt nálunk tollforgató ember, akinek ne volna valamelyes írása az árvízről. (Lázár György könyve: „Visszaemlékezés az árvíz napjaira”, különböző monográfiák Kulinyi Zsigmond, Tonelli Sándor, Sz. Szigethy Vilmos, Kiss Ferenc stb., akik kellő hangsúlyt adnak a Szeged életében fontos eseménynek. Nem hagyhatom ki Pillich Kálmán 1912-es Dugonics Társaságban tartott fölolvasását, az ötvenes évforduló alkalmából Szabóné Mozgay Erzsébet tanulmányát stb.)

A történeti művek közül kiemelkedik Tápai Szabó László háromkötetes munkája „Szeged halála és feltámadása” címmel, sok legendát és anekdotát dolgozott fel Sz. Szigethy Vilmos a „Régi Szegedből az újba” című könyvében. Az utolsó 30 év könyvei közül legkiemelkedőbb Berczeli Anzel Károly történeti igényű regénye, a „Hullámsír”, amelyben családi emlékeket dolgoz fel.

Megemlíthetek két kisebb drámai alkotást, két hasonló korú, sorsú, márciusi születésű (az egyik méghozzá valódi ügynevezett „vizes gyerekek” is) szerző fiatalkori próbálkozását. Az egyik Bíte Pál tanító, akit mint népies írórt tarthat számon ez a város. Egyfelvonásos drámai műve 1905-ben nyomtatásban is megjelent. A címe: „Március 11”. Az esemény a város sorsdöntő éjszakáján játszódik. A szegedi Nagy Mihály utca kapitány, a „Montague” család feje és Báló Ferenc bognármester, a „Capulet család” képviselője tiltják leányuk, Pirokska és fiuk, András házasságát. Mindketten az árvédelmi töltésen dolgoznak, az emberfeletti küzdelem és a kölcsönös segítség a város közügye iránt végül is kibékíti őket, kezét fognak, s a „két szomszédvár”

beomlott falai alatt a szerelmek egymáséi lesznek. Nyelve az izes szögedi tájszólás. Erdemes volna ezt az alkotást újra kritika alá venni, s megmenteni értékeit.

A másik munka Cizibula Antalnak a műve. Kézirata a szegedi múzeum birtokában van. Címe: „Borúra derű”. Szereplői: Wagner Károly tanácsnok, szegedi polgárok, kubikosok, munkások, anyák, leányok, gyermekek. A város kétségbeesett lakói el akarják hagyni az ősi fészket. Hiába a tanácsnok drámai szözeata. Végül is elhatározzák, hogy az árvíz után visszatérnek, amikor az újjáépítés ideje elérkezik. Szerepel benne a már ismertett legenda a temető felszaggatott sírjairól. Amely a színműben valószínűleg válik, s így bízhatnak az élők a közeli jövőben:

„... Midőn Szeged nagygya lesz, s felvirul

S Phönix madárként kikel hamviból...”

Az utolsó képben, mikor a nép oszladozni kezd, megjelenik a színen egy munkás:

„... Munkámnak díja olcsó munkabér

Csak éhhaláltól óv meg ereje,

Kijár munkámért a lenézetés,

Holott mindent én alkotok, mi van.

... De itt leszek alkotni, hogyha kell

S tán eljön az epedve várt kor is

Mely a munkának nyújt meg-élhetést

Eljön s a büszke paloták helyéről

Új szellem hinti szerte sugartat...”

Végül a színen egy cigány fiú marad, kopott hegedűjével. Nagy munka vár reá: a munka hőseit kell vigasztalnia... A függőn lassan legördül, miközben hal-kan egy szép Dankó-dal hallatszik:

„Tisza vize ringatja a felleget...”

Szeged pusztulását „Kákay Aranyos No. 3” néven Mikszáth Kálmán írta meg. Miért No.3?

Mert volt még egy No.2 – alias ifj. Ábrányi Kornél író, újságíró és költő, akinek a nehéz időkben, a mostaniakhoz nagyon is odaillő, két epigrammáját – ami nem eléggé ismert – most idézem:

SZEGED

Vérrel szerze hazát a magyar

– víz ki nem önti belőle!

Igy szólott Szeged, és habtemetón kifogott.

S megmutatá: mi nagyobb, a csapás, mely éri fejünket

Annál szebb a siker,

melyre kiküzdjük a bajt.

KÉT TISZA

Zúgva a bőszt Tisza jött s eltemet Szegedet

Rémült ámulatunk így

szólt: Hisz ez a Tisza – tenger...!

Csőndben más Tisza jött, s im Szeged újra fölállt:

S édes bámulatunk így

szól: De hisz ez a Tisza Ember...!

Az Ember szobra ott áll most is a főtéren, nyugodtan néz alakja maga elé, hiszen a Város újra fölállt. A neve is visszakerült a körútra.

A harangokkal kezdtem, hadi fejézzem azokkal a mondani-valómat.

A vész idején az a szólás is járta, mely szerint a nagy harang olyan szívettéppén szólt, hogy az érc szíve meghasadt...

A harang szíve nem hasad meg, de nyelvével a szívhez szól, legalábbis azokéhoz, akik azt megértik. Ahogyan ezt megértette, megértette a nótaköltőnk is, Dankó Pista egyik legszebb dalában, amelyet Endrődi Sándor versére szerzett:

„Gyöngye violának, letörött a szára...”

A nótaköltő saját elmondása szerint a dallamot akkor ihlette meg, amikor az alsóvárosi harangok fis-mollban, a palánkiak pedig a-mollban kondultak meg...

Évenként ismétlődve, szólatnak meg a város harangjai összhangban, amire most is nagy szükség van ebben a városban. A félelem után jöjjön végre a bizalom, álljon helyre a béke.

Hiszen Schiller gyönyörű ódája is azt javasolja: a harang neve legyen Pax Concordia s a béke legyen az első hangja...

Csongor Győző

(Elhangzott

a Dugonics Társaság

ünnepi ülésén, február 28-án)

